

UOT 94; 94"19/...

**TÜRKİYƏ-RUSİYA MÜNASİBƏTLƏRİNİN GƏLƏCƏYİNİN
FORMALAŞMASINDA RETROSPEKTİV AMİLLƏRİN ROLU****Elgün S.QƏHRƏMANOV***

Türkiyə-Rusiya əlaqələrinin 500 illik tarixi boyunca qarşılıqlı müharibə, sülh, ittifaq və əməkdaşlıq dövrləri bir-birini izləmişdir. Bu münasibətlərdə azbilinən tərəflərdən biri olan tarixi mirasın, bu dövlətlərin xarici siyasət kurslarında yeri və rolunun tədqiq edilməsidir. Türkiyə və Rusiya bir Avrasiya ölkəsidir. Həm avropalı, həm də asiyalı kimliklərinə sahibdirlər. Fərqli iki imperiyanın varisi sayılan hər iki ölkə oxşar təcrübələr yaşamış və oxşar dövrlərdən keçmişdir. Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin gələcəyinin müəyyənləşdirilməsində, bu münasibətlərin tarixi ilə bağlı olan tədqiqatların araşdırılması və təhlil edilməsi olduqca vacibdir.

Açar sözlər: Türkiyə-Rusiya əlaqələri, tarixi miras, Soyuq müharibə.

Giriş. Qlobal güc balansının transformasiya olduğu bir dövrdə Rusiya ilə Türkiyə arasındakı münasibətlərin dinamikasını XIX əsrdə olduğu kimi, təşkilatlanmamış, ani manevrlərlə dəyişən bilən iki tərəfli ittifaqlar sistemi müəyyənləşdirir. Rusiya Federasiyası ilə Türkiyə Respublikası arasında münasibətlər dəyişkən, mürəkkəb və yüksək risklərə malikdir. Son illərdə Moskva və Ankara arasında gərginliklər o həddə çatmışdır ki, müharibə ehtimalı mümkün görünürdü. Digər ayrı-ayrı vaxtlarda bu iki dövlət elə yaxın görünürdü ki, Türkiyənin NATO-dan çıxması və Rusiya ilə mütəffiqliyi ağılsız hesab edilmirdi. Hansı istiqamət tutduqlarından asılı olmayaraq, Moskva və Ankara arasında əlaqələrin regionun, Atlantik okeanından Orta Asiyaya, Arktikadan Aralıq dənizinə qədər olan regionun geosiyasi, hərbi və iqtisadi vəziyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərəcək. Çox vaxt bir ay ərzində bu münasibətlər əməkdaşlıq və qarşılıqlı arasında sürətlə hərəkət edir. Moskva və Ankara arasında əlaqələrin dinamikliyi və mürəkkəbliyi, çeviklik və kompromisə getmək bacarığı tələb edir. Belə ki, bir sahədə əməkdaşlıq edərək, digərində rəqabət halında olsunlar. İki ölkə arasında yaranan gərginlik və ardınca qurulan əməkdaşlıq təkcə beynəlxalq münasibətlərin strukturu ilə bağlı olduğu qədər,

* *Bakı Dövlət Universitetinin Erməni Araşdırmaları və Təlim Mərkəzinin elmi sektorunun müdiri; elgunqahramanov@bsu.edu.az;
ORCID ID: 0000-0002-5646-5865*

iki ölkənin eyni vaxtda ziddiyyətli (eyni regiona nüfuz etmək istəyinə görə) və ümumi (Qərbi balanslaşdırmaq səbəbindən) maraqları ilə bağlıdır. Beş əsrlik tarixə malik olan Türkiyə-Rusiya əlaqələrində Qərbin müəyyənədicisi vəziyyətinin olmasını deməliyik. Ankara-Moskva xəttinin gələcəyi ilə bağlı əsaslı təhlil və proqnoz vermək üçün Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin tarixi əlaqələrinin xüsusiyyətlərinə baxmaq lazımdır. Bütün bu səbəblərə görə, Rusiya-Türkiyə əlaqələri ciddi elmi araşdırmaya layıqdır.

Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin keçilən tarixi yoldan asılılıq aspektləri. Türkiyə-Rusiya əlaqələrinin formalaşmasında və inkişafında sözsüz ki, tarixin inkişaf dinamikasının rolu danılmazdır. Bu çərçivədə ikili münasibətlərdə deyiləcək ilk məsələ, əlaqələrdə keçmişdən qaynaqlanan yüksəliş və enişlərlə bağlı məsələlərdir. Türkiyə-Rusiya münasibətlərindəki qeyri-sabitliyin altında yatan başlıca səbəbləri aşağıdakı kimi qeyd etmək lazımdır:

- Hər iki dövlətin imperatorluq keçmişi və bu prosesdə çatdıqları təbii sərhədləri və bunun zaman kəsiyində birinin lehinə, digərinin əleyhinə çevrilməsi ilə nəticələnmişdir. Hal-hazırda da eyni vaxtlarda dönüş yaşayan bu iki regional güc tarixi təcrübə və taktiki əməkdaşlığın əhəmiyyətini dərk etməkdədirlər.

- Ortaq tarixi mirasın bölüşdürülməsi və liderlik problemi; Bizans və Qızıl Ordu mirasları üzərində inşa edilən imperatorluq və bu miras uğrunda davamlı xarakter alan mübarizə (III Roma nəzəriyyəsi təmsalında); Buna oxşar mübarizənin ilk işarələrini, biz bu iki dövlət arasında Avrasiyada güc qarşıdurmasını göstərə bilərik.

- Qərb faktoru; Türk və slavyan irqlərinin Qərb tərəfindən bir yad element kimi Avropadan kənar tutulması, hər iki ölkənin Qərblə olan əlaqələrində qeyri-müəyyən bir vəziyyəti ortaya çıxarmışdır. Qərbin bu iki ölkəyə qarşı məsafəli davranışı onların bir-birinə rahat yaxınlaşmasına şərait yaratmışdır.

- Ortaq təhdid qavrayışların və orta qəbhə ölkəsi olmaları; Tarixi baxımdan bunun çox misalına rast gəlməsək də, bunun ən konkret misalları arasında Rusiyada vətəndaş müharibəsi və Türkiyədə Milli İstiqlal mübarizəsi illərində hər iki dövlətin imperializm təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya qalmaları və bu təhdidlər qarşısında əməkdaşlıq edərək bunun öhdəsindən gəlmələridir. İngilislərin o illərdə Qafqaz səddi layihəsinə qarşı günümüzdə oxşarlığı ABŞ-a qarşı həyata keçirilməsidir.

- Ortaq bir ideologiyanın inkişaf etdirilməməsi; Milli İstiqlal dövründən sonra da, orta qəbhə anlayışlarına və maraqlar çərçivəsində yaradılan əməkdaşlıq prosesi, orta qəbhə ideoloji strukturun yaradılmaması; Buna görə də, dostluq və əməkdaşlıq prosesinin lider əsaslı, dövrü təsirləri özündə ehtiva edən və strukturlaşmamış mahiyyətə keçə bilməmişdir. İkili münasibətlərin qarşısındakı ən əsas problemlər qeyd etdiyimiz məsələlərdir.

- Etibar, güvən məsələsi; Bütün bunlarla yanaşı və bütün xoşməramlı təşəbbüslərə baxmayaraq, hələ də keçilməz bir "güvən" problemi qalmaqdadır. Rusiya nöqtəyi-nəzərində Türkiyə bir NATO ölkəsi olaraq üzvlüyünü davam

etdirdiyi zamanda şübhə duyulan bir ölkə olmağa davam edəcəkdir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, milli kimliklərin formalaşması bu iki dövlətin maraqlarını müəyyən edən başlıca amillərdən biridir. Maraqlıdır ki, bu formalaşma prosesi qarşılıqlı əlaqə çərçivəsində həyata keçmişdir. Son üç əsrdə bu iki dövlətin Qərblə münasibətlərində ortaya çıxan güc itkisi və bunun doğurduğu etimadsızlıq mühiti bu ölkələrin kimlik ifadələrinə hopmuşdur. Qərbə qarşı bu dərin şübhənin və bu şübhələrin izlərinin milli kimlikdə möhkəm yer alması iki ölkənin həm əməkdaşlığının, həm də rəqabətinin açarı ola bilərdi. Əslində Rusiya ilə Türkiyə arasındakı tarixi əlaqələrin davamlılığını simvollaşdıran və bu münasibətlərlə bağlı münaqişə fenomenini qədər, yaxınlaşma və əməkdaşlıq dövrlərini nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Bu səbəbdən bu iki ölkə arasındakı tarixi əlaqələri qiymətləndirərkən, rəqabət və ortaq fəaliyyət dialektik bir əlaqə olaraq tədqiq edilməlidir. Rusiya ilə Türkiyə arasında tərəflərdən birinin mütləq qazancı, digərinin mütləq məğlubiyyəti olduğu dövrlər qədər, həmçinin iki ölkənin bir-birinə yaxınlaşdığı və birgə hərəkət etdiyi dövrlərdə hansı dinamikanın həlledici olduğunu ortaya çıxartmaq, iki ölkə arasında mövcud münasibətləri anlamaq və gələcəyə dair proqnozlar vermək üçün zəmin yaradır [6,89].

Soyuq müharibə dövrünün ikili münasibətlərə hansı təsirləri olmuşdur? Həmin dövrün əsas xətlərini incələdikdə, qarşımıza bu xüsusiyyətlərin çıxdığını görə bilərik:

- Münasibətlərin kövrəkliyini və tarixi mənada bəzi mənfi tələblərin və təsbitlərin hələ də şüur altında öz yerlərini qoruyub saxladığını göstərmişdir.

- Tərəflərin bəzi səhvləri ilə əlaqələrdə ortaya çıxan ciddi itkilərin və bunun düzəldilməsi üçün zamana ehtiyacın olduğunu və bu çərçivədə hər iki ölkənin güc və zaman itirdiyi üzə çıxmışdır.

- Türkiyənin iqtisadi və siyasi məsələlərlə bağlı çətin zamanlarında, Qərbin Türkiyəni öz maraqları kontekstində öz istəklərini qəbul etdirməyə çalışdığını, Rusiyanın isə Qərbə nisbətən dost ölkə olaraq qarşılıqlı faydaya əsaslanan münasibətlər qurduğunu görürük.

- Rusiya Türkiyənin milli və müstəqil bir siyasət yürütməsi baxımından, soyuq müharibənin iki qütblü reallığına və Türkiyənin bir NATO ölkəsi olmasına baxmayaraq, onu bir balans ünsürü olaraq ön plana çıxartmışdır.

- Bu çərçivədə Türkiyə-Qərb münasibətlərində yaşanan Kipr və başqa problemlərdə Rusiya ənənəvi dostluğuna ehtiyac duyulan bir ölkə olaraq, Türkiyə xarici siyasətində çox istiqamətli axtarışlarındakı yerini tutmuşdur.

- Ön plana çıxarılmayan digər məsələlər, Rusiyanın Qərbə nəzərən Türkiyənin sənayeləşməsinə strateji sektorlar çərçivəsində də töhfə verməsi, hətta texnoloji transferlər də etməsidir.

- Soyuq müharibə dövrünün, günümüzdəki əlaqələri və gələcəyi baxımından, İkinci Dünya müharibəsindəki səhvlərini yenidən təkrarlanmaması və yeni gələcək üçün infrastrukturun yaradılmasını iddia etmək olar [7,256].

Münasibətlərin ikitərəfli geosiyasi konteksti. Bu çərçivədə Soyuq mü-

haribədən sonra ilk dövrdə rəqabət prosesinə səhnə olan Türkiyə və Rusiyanın bunu çox sürətli bir şəkildə həll etməsinin səbəbi yuxarıda qeyd etdiyimiz dövrü keçməsi ilə əlaqəlidir. Bu səbəbdən 2000-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq münasibətlərdə yeni bir dönəmin başlanğıcına qədəm qoyuldu. Türkiyə də qonşu dövlətlərlə münasibətlərin yaxşılaşdırılmasını və qonşularla problemlərinin həllini nəzərdə tutan xarici siyasət kursu başlatmış oldu. Hər iki ölkənin qonşularına və dolayısıyla bir-birilərinə əhəmiyyət verməyə başlaması, Türkiyə-Rusiya dialoqunun yeni bir mərhələyə keçməsinə təmin etmişdir. Yenə tarixdə olduğu kimi Qərb bu iki dövlətə olan baxışları və onlara yeni bir rol biçməsindən narazı qalmışdılar. Qərbin Moskvaya daha çox “neft və qaz dolduran stansiya” gözüylə baxmasına etiraz edən Rusiya onlarla olan münasibətlərə yenidən baxmaq istəyir. Türkiyə isə ABŞ və AB-nin Qərbin Yaxın və Orta Şərq və Əfqanıstan kimi coğrafiyalara dair siyasətində ondan yalnız “körpü” kimi istifadə edilməsindən narazıdır. Moskva və Ankaranın yaxınlaşmasının ikinci önəmli səbəbi isə beynəlxalq münasibətlərdə baş verən hadisələrdir. Enerji resursları sayəsində iqtisadi vəziyyətini düzəldən Moskva aktiv bir xarici siyasət həyata keçirməyə başlamışdır. 2007-ci ilin fevral ayında Putinin məşhur “Münhen çıxışı” ABŞ-la yeni bir soyuq müharibəni başlatmışdır. Türkiyə, Qərbin Yaxın və Orta Şərq siyasətində daha çox, “sərt güc”dən istifadə etməsi və o cümlədən Qərbin Türkiyəyə olan baxışlarında tarixi izlərin qalması münasibətlərə təsir etmişdi. Avrasiyanın bu iki vacib ölkəsinin Qərb ilə münasibətlərindəki soyuqluq, həm Rusiya tərəfinin, həm də Türkiyə tərəfinin ittifaqa bağlı olan tezisləri artırmağa başladı. XXI əsrin əvvəllərində Avrasiya coğrafiyasının geosiyasi əhəmiyyətinin artması, bu bölgənin iki əhəmiyyətli ölkəsinin əməkdaşlığının əlaqələndirilməsini daha da artırırdı.

Soyuq müharibədən sonra bəzi analitiklər Türkiyə-Rusiya tərəfdaşlığının dinamikasının izah edilməsi üçün üç əsas model göstərirlər: enerji siyasətlərində orta q maraqlar, Qərbdən narazılıq və son prezidentlər arasında mövcud olan şəxsi əlaqələr [5,14]. Diqqət etsək, XX əsrin 20-ci illərində bu iki dövlətin əməkdaşlığının başlanğıcında son iki model əsas faktorlar kimi ön plana çıxmışdır. Təbii ki, hər üç model inandırıcı görünür, çünki hər üçü Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin mühüm xüsusiyyətlərinə toxunur. Lakin onların heç biri tərəfdaşlığın spesifik aspektlərindən kənara çıxaraq, bu münasibətlərin arxasında duran real hərəkətverici qüvvəyə keçmir. Yəni kritik məqamlarda qərarvericilərin arasında strateji baxımından əlaqələndirmə demək olar ki, yoxdur. Türkiyə-Rusiya arasındakı siyasi əlaqələrin inkişafı, iqtisadi əlaqələri ilə mütənəsiblik təşkil etməkdədir. Bəzən şəxsi liderlər arasında olan xüsusi əlaqələr də çıxan böhranların qarşısını ala bilmir. (2015-ci il Suriya böhranı, “Su-24 böhranı”). Türkiyə və Rusiya prezidentlərinin arasında şəxsi münasibətlərin keyfiyyəti ikinci plandadır. İki ölkənin əməkdaşlıqdan nə qazanacağı daha mühümdür. Burada əsas iki məsələ rol oynayır. Birincisi, Rusiya və Türkiyə özləri bilavasitə təhlükəsizlik maraqlarının həyata keçirilməsində bir-birini dəstəkləyir. İkincisi, ümumi strateji layihələr üzərində birgə əməkdaşlıq edilməsidir.

Yaxın tarixin iki dövrü Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin yüksək məqamları kimi qiymətləndirilir: 1920-ci illərdə Lenin və Mustafa Kamalın dövründə “səmimi dostluq” və 2000-ci illərdəki “qızıl dostluq onilliyi.” Atatürkün dediyi kimi, 1921-ci ildə Sovet Rusiyası Türkiyə Böyük Millət Məclisini qanunverici orqan kimi “bir anda” tanıyan ilk dövlət oldu. 1920-ci illərin Türkiyə-Sovet dostluğu belə bir fikir üzərində qurulmuşdur ki, əzəli rəqabət bütünlüklə Rusiya çarlarının və Osmanlı sultanlarının imperiya ambisiyalarının nəticəsi idi. Beləliklə, XX əsrin birinci yarısında Türkiyədə Rusiyanın bir neçə fərqli obrazı var idi: 1919-cu ilə qədər “Rəqib çar Rusiyası”; 1920-1945-ci illərdə “SSRİ-səmimi dost”; 1945-ci ildən sonra isə “SSRİ, Çar ekspansionisti” kimi görünürdü. Türkiyə tarixşünaslığında 1945-ci il “Stalinin tələbləri”, İkinci Dünya müharibəsindən sonra Türkiyənin Qərbdə doğru istiqamətlənməsinin əsas səbəbi hesab etmək olar. Bununla yanaşı, bu səbəbə qarşı iki fərqli fərziyyəyə də ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Birincisi, “sovet tələbləri” əslində heç də təhdid deyildi. Türkiyənin qalib Sovet İttifaqı ilə əməkdaşlığının davam etdirilməsi üçün ödəyəcəyi bir “haqq” idi. İkincisi isə, Türkiyənin daxili müxalifətini yatırtmaq üçün və o cümlədən ikinci dünya müharibəsindən sonra, Türkiyənin beynəlxalq təcriddən xilas edilməsi üçün Qərbdə doğru açılmaq vacib hesab olunurdu. Soyuq müharibə illərində Türkiyə hökumətinin Qərb blokunun tərəfinə keçməklə bağlı strateji qərar versə də, Türkiyə-Rusiya əlaqələri tam olaraq qırılmamışdı. Türkiyə Stalinin dəfni üçün, Moskvaya rəsmi nümayəndə göndərən yeganə qeyri-sovet blok ölkəsi idi. Bildiyimiz kimi, XX əsrin 60-70-ci illərində Türkiyədə polad, alüminium, neft-emalı zavodları sovetlərin dəstəyi ilə açılmışdı. Dolayısı ilə, bu illərdə Türkiyənin sənayeləşməsində sovet izlərini açıq-aşkar görmək mümkündür.

Türkiyə-Rusiya enerji əlaqələrinin kökləri Soyuq müharibə dövrünə təsadüf edir. 1984-cü ildə Türkiyə-Sovet İttifaqı arasında ilk qaz müqaviləsi imzalandı. Soyuq müharibədən sonrakı ilk onillikdə isə Türkiyə-Rusiya münasibətlərində yaranan, “soyuq sülhün” əsasında iki amil rol oynayırdı. Birincisi, pantürkizm ideyası Rusiyanı narahat etməyə başlamışdır. Keçmiş sovet dünyasında yaranmış hakimiyyət boşluğunu doldurmaq üçün, Türkiyə türk dövlətləri ilə (Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistan) əlaqələri gücləndirməyə başlamışdı. Rusiyanı, Türkiyə ambisiyaları deyil, Qərbin si-farişlərini yerinə yetirməsi düşüncəsi narahat edirdi. Bir sıra mənbələr “Adriatikdən Çin Səddinə qədər türk dünyası” ideyasını Türkiyə rəhbərliyinə deyil, ABŞ diplomatı Henri Kissencerə bağlayırlar. [3] Lakin pantürkist ideyası Türkiyənin məhdud diplomatiyası və türk dövlətlərinin özlərinin istəksizliyi səbəbindən qısamüddətli olacaqdı.

İkincisi isə, Türkiyə-Rusiya əlaqələrində 1990-cı illərin ortalarında hər iki ölkədə baş verən daxili proseslərlə bağlı idi. Türkiyənin Birinci Rusiya-Çeçenistan müharibəsində çeçenlərə silah və maddi olaraq dəstəkləməsi və Moskvanın PKK-ya verdiyi siyasi dəstək bu əlaqələrdə inamsızlıq mühitini dərinləşdirirdi. Hətta PKK lideri Abdullah Öcalan Rusiyanın dəstəyinə olan ümidlərini

açıq-aşkar ifadə etmişdi: “*Zamanında Rusiya, Türkiyə cumhuriyyətinin yaradılmasına kömək etdiyi kimi, indi müstəqil kürd dövlətinin yaradılmasına eyni dəstəyi versin.*” [4, 211] 1999-cu ildə Bülent Ecevitin Moskvaya səfəri zamanı, hər iki dövlət qarşılıqlı olaraq, çəçen və kürd məsələlərini bir-birinin daxili işi kimi qəbul etməyi razılaşdılar.

Qarşılıqlı olaraq mübahisəli məsələləri həll etdikdən sonra Türkiyə və Rusiya “dostluğunun qızıl onilliyi”nə doğru addımlar atıldı. 2001-ci il Xarici işlər nazirləri İsmayıl Cem və İqor İvanov Avrasiyada əməkdaşlıq üçün birgə fəaliyyət planı imzaladılar. Ardınca Putinin 2004-cü ilin dekabrında Türkiyəyə səfəri münasibətlərdə ciddi əməkdaşlıqların qurulması ilə bağlı mesajlar verdi. 2010-cu ilə qədər isə Türkiyə və Rusiya arasında yeganə institusional əlaqə 1992-ci ildə yaradılmış Birgə İqtisadi Komissiya idi. 2010-cu ilin mayında iki ölkənin qərarvericiləri səviyyəsində ikitərəfli koordinasiya mexanizmi olan Yüksək Səviyyəli Əməkdaşlıq Şurası yaradıldı. “Dostluğun qızıl onilliyin”nin digər diqqətəlayiq hadisələri qarşılıqlı vizaların aradan götürülməsi və Türkiyənin Mersin vilayətində Akkuyu AES-nin tikintisi ilə bağlı razılaşmalar idi [1,21]. Ümumiyyətlə, Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin mərkəzi xüsusiyyəti hər iki dövlətin bu əlaqələri bölmək bacarığıdır. Bu fərziyyənin əsas ideyası ondan ibarətdir ki, çiçəklənən iqtisadi münasibətləri, geosiyasi uyğunsuzluqlardan ayrı saxlanılmasıdır. Başqa sözlə, Türkiyə və Rusiya hakimiyyəti iqtisadi əlaqələri inkişaf etdirməklə yanaşı, fikir ayrılıqları olan məsələlərə məhəl qoymamağa razıdır. Bunu açıq bir şəkildə, 2015-ci il 24 noyabrda baş vermiş “Su-24 təyyarə” böhranı ilə gördük.

İki ölkə arasında əməkdaşlıq o zaman paradoksal görünür ki, onların münasibətləri keçmiş rəqabət fonunda nəzərdən keçirilir və davamlı münasibətlər üçün etimad mühitinin yaranmasını şərtləndirir. Türkiyə və Rusiyanın etimad əlaqəsi olmadan əməkdaşlıq edə bilməsi inam faktorunun nə qədər qiymətləndirildiyini göstərir.

2000-ci illərin əvvəllərində Türkiyə-Rusiya münasibətlərində ən əhəmiyyətli hadisələri aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- Avrasiyada Əməkdaşlıq və Fəaliyyət planı (2001);
- Mavi Axın qaz kəməri ilə bağlı əməkdaşlıq;
- İraqın işğalı və Böyük Orta Şərq Layihəsi qarşısında ortaq baxış və bu çərçivədə İran, Suriya və Livan məsələsində yaranmış əməkdaşlıq;
- Rusiya-Gürcüstan arasında baş verən beş günlük müharibədə Türkiyənin bir NATO üzv ölkəsi olmasına baxmayaraq aktiv tərəfsiz bir dövlət olaraq qalması;
- Yeni Strateji Planlama (2010) və Türkiyə-Rusiya münasibətlərində strateji ortaqlıq axtarıqlarının inkişaf etdirilməsi.

Bütün bunlara baxmayaraq orta perspektivdə Türkiyə-Rusiya münasibətləri baxımından qeyri-müəyyənliyini qoruyan və potensial təhlükələrin olduğunu qeyd etməliyik.

- Qarabağ məsələsində bu iki dövlətin əməkdaşlığı nəticəsində Azərbaycan

öz torpaqlarını Ermənistanın işğalından azad etdi. Lakin bu problemlə bağlı hələ də qeyri-müəyyənliyin qalması, Rusiya sülhməramlılarının Qarabağdakı davranışları bu ikili münasibətlərdə gərginliyin yaranmasına şərait yarada bilər [8,97].

- Rusiyanın Krımı işğal etməsi və Şərqi Ukraynadakı davranışları dövlətlərarası münasibətlərdə soyuq mühitinin yaranmasına təsiredici olduğunu düşünmək olar.

- Şimalı Qafqazda yaşanıla biləcək hər hansı qarşıdurmalar və bunun hər iki ölkənin cəmiyyətində yarada biləcəyi təsirlərin mümkün olduğunu nəzərdən qaçıрмаq olmaz.

- Mərkəzi Asiya regionunda Türkiyənin daha təsirli siyasət həyata keçirməsi və Türk Dövlətlər Təşkilatının yaradılması kontekstində Rusiyanın buna verəcəyi reaksiyaları demək olar.

- Orta Şərq və Xəzər dənizinin hövzəsində enerji layihələrinin istiqamətləri və bunun iki ölkənin geosiyasi qarşıdurmasına münbit şərait yarada bilər.

Digər tərəfdən bu cür hadisələrlə münasibətlərdə risk yarada bilməsinə baxmayaraq, Türkiyə-Rusiya münasibətlərinin əsas hədəfləri və potensialı baxımından bunların öhdəsindən gələ biləcəyi problemlərdir. Əsas olan, iki ölkənin idarəçilərinin qarşılıqlı fikir mübadiləsi çərçivəsində əlaqələri davam etdirməsidir. Bilinməlidir ki, Türkiyə və Rusiya, XXI əsrdə də bir-birini tamamlayan iki regional gücdür. Vacib olan isə Yeni Böyük Oyunda bu iki gücün ortaq bir hərəkət sahəsini yaratmasıdır. Bu çərçivədə qlobal güclərin Avrasiyada rəqabəti nəticəsində ortaya çıxan yeni qarşıdurma və qeyri-sabitlik sahələrində Ankara və Moskvanın əməkdaşlığı olduqca vacibdir [2,593].

- Regionda güc boşluğunu doldurmaq və bu kontekstdə regional əməkdaşlığı dərinləşdirmək və genişləndirmək baxımından, slavyan-türk-müsəlman xalqları üçün yeni prosesin qarşısını açacaqdır. Bu həm də tarixə olan baxışı dəyişəcəkdir.

- Enerji və enerji təhlükəsizliyinin faktoru Türkiyə və Rusiyanı Qərb qarşısında gücləndirəcək ən təsirli vasitələrdir.

- Türkiyə-Rusiya əməkdaşlığı, çoxqütblü dünya axtarışında təsirli bir əməkdaşlıq modeli olaraq, Qərb qarşısında daha qalıcı bir vəziyyəti yaradacaqdır və regional inteqrasiyanı sürətləndirə bilər. Bu çərçivədə Türkiyə və Rusiyanın, Avropa Birliyinin Almaniya və Fransası olması mümkündür.

- Türkiyə-Rusiya əməkdaşlığı və regionda yaradılacaq bir “regional birlik”, Qərb və Çin arasında güclü bir bufer bölgə mənasına gələ bilər. Bu həm Avrasiya regionunda, həm də, qlobal ölçüdə sülh və sabitliyin təmin edilməsi məsələsində vacib bir addım olacaqdır. Yüksələn Çin və dünyada yaratdığı təhdidlərin bu cür əməkdaşlığı qaçınılmaz edir.

Nəticə. Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin tarixinə birmənalı baxışın olmamasının səbəbləri təbii ki, müxtəlifdir. Lakin tarixləri müharibələrlə zəngin olan bu iki dövlətin münasibətlərində onları bir arada tutmağı bacaran tarixi kimliklərin oxşarlığı olmuşdur. Hal-hazırkı vəziyyətdə sual ortaya çıxır ki, Ru-

siya Qərb qarşısında niyə görə Türkiyəni yanında görmək istəyir? Təbii ki, bütün geosiyasi, geoiqtisadi təsirlərlə yanaşı, milli kimliklərin formalaşmasında oxşarlıqların olması və tarixi irsin qiymətləndirilməsində bu iki dövlətin həssas yanaşması ilə də bağlıdır. Lakin bu günlərdə daha çox dövrü hadisələrin bir nəticəsi olaraq, “məcburi bir əməkdaşlıq”[6,94] kontekstində ortaya çıxan bu yeni prosesin könüllü bir birliyin yaranmasını şərtləndirən amillərin ortaya çıxması sürətlənməlidir. Bu istiqamətdə edilməsi lazım olanları bu şəkildə qeyd etmək olar:

- Bölgədə sabitlik və əməkdaşlığın təmin edilməsi və regiondan xarici güclərin çıxarılmasını təmin etmək, “təşviqedic” təsirli siyasətləri mərhələli bir şəkildə həyata keçirmək;

- İqtisadi-ticarət, sosial-mədəni əməkdaşlıq proseslərinin institusional dərinliyə malik olması və bu çərçivədə dəstəklərin təmin edilməsi;

- Qarşılıqlı güvən probleminin aradan götürülməsi məsələsində iki tərəf arasında qarşılıqlı asılılıq və maraq əlaqəsinin inkişaf etdirilməsi;

- Avrasiyaçılıq siyasi ideologiyasından başqa, fərqli və yeni ortaq bir ideologiyanın inkişaf etdirilməsi;

- Münasibətlərin təşkilatlanması baxımından əsaslı addımlar atılması;

- Siyasi iradələrin aldığı qərarlar, məhsuldar və davamlı xarakterə malik mexanizmlərin yaradılması;

- Bu kontekstdə Türkiyə-Rusiya institutları və mərkəzləri yaradılmalıdır.

Son olaraq, Rusiya-Qərb münasibətlərində hazırkı soyuq münasibətlərə gəlincə, Türkiyə-Rusiya əməkdaşlığından alınacaq dərs odur ki, ikitərəfli əlaqələrin ən vacib aspekti, onların gələcəyə baxmaq qabiliyyətidir. Məhz qarşılıqlı faydaya əsaslanan əməkdaşlıq perspektivi Rusiya və Türkiyəni fikir ayrılıqlarını aradan qaldırmağa inandırır. Ola bilər ki, Rusiya ilə Qərb münasibətlərindəki böhran gələcəyə ortaq və qarşılıqlı faydalı baxışın olmamasından irəli gəlir.

ƏDƏBİYYAT

1. Tarık Oghuzlu. “Turkey and the West: Geopolitical Shifts in the AK Party Era”, in Turkey’s Pivot to Eurasia. Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order: Rethinking Asia and International Relations, ed. Emre Erşen and Seçkin Köstem (Abingdon: Routledge, 2019), p.15–30.
2. Bill Park. Turkey’s Isolated Stance: An Ally No More, or Just the Usual Turbulence? // International Affairs 91, no. 3 (2015): p. 581–600.
3. Güven Sak. “From the Adriatic Sea to the Great Wall of China”, Hurriyet Daily News (online), 12 August 2017, <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/guven-sak/from-the-adriatic-sea-to-the-great-wall-of-china-116644>. Müraciət tarixi: 04.03.2022
4. Robert Olson, “Turkish and Russian Foreign Policies, 1991–1997: The Kurdish and Chechnya Questions”/ Journal of Muslim Minority Affairs 18, no. 2 (1998): p.209– 218
5. İsaçenko D. Turkey and Russia The logic of Conflictual cooperation /SWP Research Paper – October 7, 2021-Berlin p.7-34.
6. Seyfettin M.E. Tükiye -Rusya ilişkilerinin geleceğinde tarihsel kodlar ve Soyuq savaş faktörü / Atatürk Araştırma Merkezi, Soğuk Savaştan günümüze türk-rus ilişkileri II Çalıştay bildirimleri-St.Petersburg.-28-29 Eylül,2010. s.87-95

7. Qəhrəmanov E.S. Keçilmiş tarixi yoldan asılılıq kontekstində Rusiya-Türkiyə əlaqələrinə ümumi bir baxış //İstanbul: Social Science Development journal, Volume:5, issue 22, 2020. - s.253-262.
8. Qəhrəmanov E.S. Türkiyə-Rusiya münasibətlərindəki dəyişikliklərin İkinci Qarabağ müharibəsindəki əksətmələrinə ümumi bir baxış // Bakı Avrasiya Universiteti elmi-nəzəri jurnal-Sivilizasiya, cild10, № 2, - Bakı, 2021,– s.96-102.

РОЛЬ РЕТРОСПЕКТИВНЫХ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ БУДУЩЕГО ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Эльгюн С.ГАХРАМАНОВ

РЕЗЮМЕ

На протяжении 500-летней истории турецко-российских отношений периоды конфронтации, войны, мира, союзы и сотрудничества сменяли друг друга. Одним из слабых мест в этих отношениях является изучение исторического наследия, места и роли этих стран во внешней политике. Турция и Россия – евразийские страны. Они имеют как европейскую, так и азиатскую идентичность. Считаясь преемниками двух разных империй, оба государства пережили схожий опыт и прошли через схожие периоды. При определении будущего турецко-российских отношений, важно изучать и анализировать исследования, непременно связанные с историей этих отношений.

Ключевые слова: Турецко-российские отношения, историческое наследие, Холодная война.

THE ROLE OF RETROSPECTIVE FACTORS IN SHAPING THE FUTURE OF TURKISH-RUSSIAN RELATIONS

Elgun S.GAHRAMANOV

SUMMARY

Throughout the 500-year history of Turkish-Russian relations, periods of confrontation, war, peace, alliance and cooperation have followed one another. One of the weak points in these relations is the study of the historical heritage, the place and role of these countries in foreign policy. Turkey and Russia are one Eurasian country. They have both European and Asian identities. Being the successors of two different empires, both fathers had similar experiences and went through similar periods. In determining the future of Turkish-Russian relations, it is important to study and analyze research on the history of these relations.

Keywords: Turkish-Russian relations, historical heritage, Cold War.